

GYORGYOVICH MIKLÓS

A 2022-es népszámlálás felekezeti hovatarozás-mérésének margójára

---

Notes for the denominational affiliation measurement of the 2022 census

Absztrakt

A felekezeti hovatarozás hosszú idő után először 2001-től került bele újra a népszámlálásba. Rendre felmerül azonban a kérdés, hogy mit is mér valójában a népszámlálás, és az eredmények hogyan értelmezhetők. E fórum hasábjain már behatóan foglalkoztunk a népszámlálások vallási kérdéseivel nemzetközi viszonylatban,¹ de újból aktuális a kérdés, hiszen a 2022-es népszámlálás vallási hovatarozást mérő indikátora egyfelől az egyháztagság jelentős csökkenését mutatja még a kérdésre választ adók körében is, ugyanakkor a 40,1%-os nemválaszolási arány – ami 3,8 millió fő válaszmegtagadását jelenti – olyan mértékű adathiányt jelent, ami megnehezíti a pontos viszonyok megismerését. Ugyanakkor módszertani hiba őket egy az egyben „nem vallásosként” vagy „egyházhoz nem tartozóként” aposztrofálni, hiszen ezek az emberek, bár egyértelműen megtehették volna, nem ezt állították, hanem elutasították a válaszadást erre a kérdésre, aminek számos egyéni, társadalmi, társadalomkritikai, egyházkritikai, illetve módszertani oka lehetséges. Az alábbiakban egyrészt kísérletet teszünk az eredmények értelmezésére, majd a válaszmegtagadás módszertani, másrészt társadalmi okainak feltárására, végül pedig saját 2023. novemberi kutatási eredményeink alapján bemutatjuk a telefonon elért, a népszámlálás vallási kérdésére való választ megtagadók által narrált okokat.

Kulcsszavak: Népszámlálás, vallás, felekezet, módszertan

Abstract

For the first time in a long time, religious affiliation was included in the 2001 census. However, questions are often asked about what the census actually measures and how the results can be interpreted. On the pages of this forum, we have already looked at religious questions in censuses at the international level, but the question is topical again because the religious affiliation indicator in the 2022 census shows a significant decline in church membership even among those who responded to the question, while the non-response rate of 40.1% – which corresponds to 3.8 million non-responses – is a data gap that makes it difficult to know the exact proportions. At the same time, it is a methodological error to characterise them as ‚non-religious’ or ‚non-churched’, as these people, although they clearly could have done so, did not claim to do so, but refused to answer this question for a number of individual, social,

1 Vö. Gyorgyovich–Hannos 2021.

socio-critical, ecclesiological and methodological reasons. In the following, we attempt to interpret the results, then explore the methodological and social reasons for non-response, and finally, based on our own research results from November 2023, we present the reasons given by telephone respondents for refusing to answer the census religious question.

Keywords: Census, religion, denomination, methodology

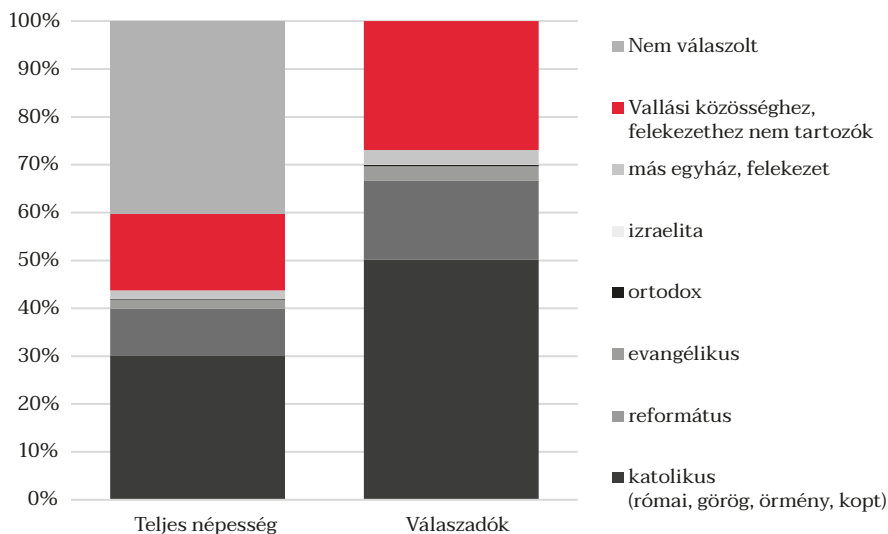
Mit mutatnak a puszta eredmények?

A 2022. évi népszámlálás eredményeinek objektív, ideológiáktól mentes, spekulációkat kerülni kívánó statisztikai értelmezése rendkívül nehéz feladat, tekintve, hogy a 40,1 százalékos adathiány miatt az eredmények nem reprezentálják a teljes népesség valós felekezeti megoszlását. Tehát az igazsághoz leginkább közelítő állítás az, hogy jelen adatok alapján nem tudható pontosan, hányan tartoznak az egyes felekezetekhez, mert 3,8 millió ember önmeghatározása ismeretlen, és csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk, vajon ebből mekkora hányaduk kötődik vagy nem kötődik valamely egyházhoz, mekkora hányaduk szerette volna valóban titkolni felekezeti tagságát, és mennyien kívántak ezzel inkább egyfajta kritikai üzenetet megfogalmazni. Egyedül a válaszadók által közölt adatokra támaszkodhatunk, ugyanakkor látni kell, hogy nincs ez másképp más, országos mintavételen alapuló, kvantitatív kutatás esetében sem: akár 90 százalék körüli is lehet a teljes válaszmegtagadási arány.²

Így tehát, amennyiben kizárólag a válaszadók által közölt adatokat nézzük, úgy a katolikusok hányada a ma élő társadalom fele körül szóródik, a reformátusok a társadalom kb. hatodát teszik ki, az evangélikusok pedig kb. 3,1 százalékát. Minden más valláshoz összesen kb. 3,4 százalék tartozik. Végül egyik vallást sem követi a válaszadók bő negyede.

² Vö. PEW 2019; Pillók 2023.

1. ábra. A teljes népesség és a vallási kérdésre választ adók felekezeti hovatartozásának megoszlása a 2022-es magyarországi népszámlálás alapján (%)

Forrás: Népszámlálás (KSH). Saját számítás.

Mi történhetett 3,8 millió válaszadóval?

Vélhetően számtalan oka van annak, hogy a társadalom 40,1 százaléka miért nem kívánt válaszolni a kérdésre. Azonban szakirodalmi, saját korábbi tapasztalatok, illetve a Századvég 2023. novemberi felmérése alapján ezen okok – amelyek jó eséllyel hozzájárultak a válaszmegtagadás ilyen mértékű alakulásához – egy kisebb csoportja könnyedén összegyűjthető.

Többféleképpen értelmezhető kérdések

2001-ben és 2022-ben a vallást firtató kérdésfeltevés³ célja nem egészen egyértelmű. Pontosabban mondva, egyfajta konceptualizáció hiányában vélhetően kinek-kinek mást jelentettek a feltett kérdések, így az eredmények is többféle megközelítésre adott reakciókat jelölhetnek. A kettő közötti, 2011-es népszámlálás során viszont már valamelyest célzottabb kérdéssel találkoztunk, amely a szubjektív érzületről tett fel kérdést („Mely vallási közösséghez, felekezethez tartozónak ÉRZI magát?”), tehát más területre helyezte a fókuszot, mint az előtte és utána következő census. Így viszont sajnos a 2001–2011-es, illetve a 2011–2022-es eredmény összehasonlítása módszertani okokból valójában nem ad pontos válaszokat az egyháztagság változásáról. Általános kérdőívszerkesztési tény, hogy egy kérdés esetén már a szórend megváltoztatása képes szignifikáns eltéréseket generálni,⁴ nemhogy a jelentéstartalom megváltoztatása, így előre kódolható volt a jelentős eltérés már 2011-ben is, és ahhoz képest most is. Tehát a mai eredmények inkább a 21 évvel korábbi adatokkal hasonlíthatók össze, ugyanakkor ezt meg jelentősen hátráltatja a válaszmegtagadók kritikusán magas aránya. Ebből fakadóan viszont úgy tűnik, hogy módszertanilag akár egy „hétköznapi”, országosan reprezentatív, 1000 fős közvéleménykutatásból – annak mintavételi hibája mellett is – pontosabb képet kaphatunk a vallási hovatartozásról. Annak ellenére is, hogy bár számosan megtagadják a válaszadást egy kérdőív esetén, ennek általában nem az adott kutatást övező értékterhelt diskurzus az oka, ami a census esetén részben hozzájárulhatott az eredmények alakulásához.

A Századvég egy-egy 2017-es, 2019-es és 2021-es⁵ vizsgálatában kétféleképpen is fölthette a kérdést a felnőtt lakosság számára.⁶ Egyfelől rákérdeztünk a felnőtt társadalom hitfelekezeti hovatartozására, konk-

3 2001: „Vallása, hitfelekezete?”; 2022: „Mi az ön vallása, hitfelekezete?”

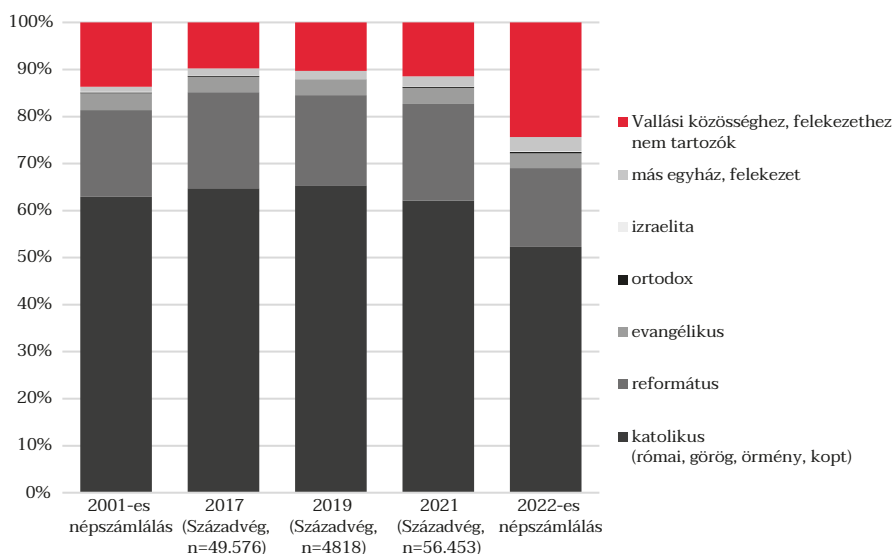
4 Ugyanerről épp a vallási identitás kapcsán bővebben Hackett (2014) értekezett, aki számos korábbi felmérés háttérvizsgálata alapján rámutatott, hogy egyes, identitásukban határozottabb válaszadók a kérdéstől némileg függetlenül is következetesen kitanának egy adott egyház vagy vallás mellett, más válaszadók esetében viszont az eltérő kérdésfeltevés valóban eltérő válaszokat szül.

5 Mindhárom esetben CATI-módszerű kutatásról van szó a 18 év feletti, Magyarországon élő lakosság körében, nem, kor, iskolai végzettség és településtípus szerint kvótázva a kiválasztást ($N_{2017}=53.000$ – kérdőívtematika: vallásosság; $N_{2019}=5000$ – kérdőívtematika: értékrend; $N_{2021}=60.000$ – kérdőívtematika: család)

6 Ld. 2. ábra

rétan megjelölve, hogy a kérdésünk tárgya a keresztségben/beavatottságban való részesülés, másfelől *érzület* alapján is, rákérdezve, hogy mely felekezetet tagjának érzi magát a válaszadó.

2. ábra. A 20 éves és idősebb⁷ népesség felekezeti hovatartozása, keresztség szerint – a kérdésre választ adók arányában
[Feltett kérdőívkérdések: Vallása, hitfelekezete? (Népszámlálás 2001) / Mi az Ön vallása, hitfelekezete? (Népszámlálás 2022) / Milyen egyházban vagy felekezetben keresztteltek meg vagy jegyezték be önt hivatalosan? (Századvég)]

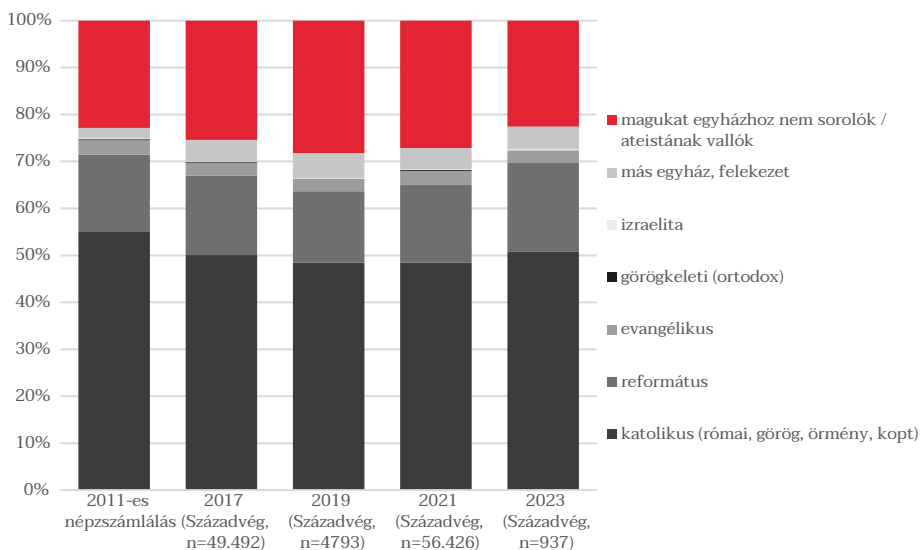
Forrás: Népszámlálás (KSH), Századvég-adatbázisok. Saját számítás.

Ezek közül a hitfelekezeti hovatartozására vonatkozó eredményeink alapján már csak azért sem egyértelmű, hogy a népszámlálás a valóságban is ezt a kérdést mérte-e, hiszen a 2001-es népszámlálás utáni, konkrétabb célt megfogalmazó kérdések arra mutatnak rá, hogy a 2001-es census

7 Módszertani okokból a Századvég csak a felnőtt társadalomban mért, emiatt a Népszámlálás adataiból is csak a felnőtt lakosságra vonatkozókat szerettük volna alapul venni, azonban a www.nepszamlalas2022.ksh.hu oldalon az adatok életkori bontásában nem lehetséges a 18 évnél idősebb lakosságra szűrni, hanem 10 éves korcsoportok bontásait lehet megadni, így jobb híján a 20–29, 30–39 stb. korcsoportokat tudtuk vizsgálni. Ebből fakadólag saját kutatási eredményeinket is csak a 20 éves vagy ennél idősebb lakosság köréből mutatjuk be. (Igaz, az eltérések csak ezrelékben mérhetők a 18+ éves és a 20+ éves népesség válaszmelegoszlásai között).

után többé-kevésbé két évtizeddel még magasabb is azok aránya, akiket valamely egyházba beavattak, megkereszteltek. Ezzel együtt pedig kevesebb azoké, akik úgy válaszoltak, hogy egyáltalán nem részesültek keresztségben, sem bármilyen más beavatásban, amely eredmények a 2022-es censussal jelentősen visszarojlanak.

3. ábra. A 20 éves és idősebb⁸ népesség felekezeti hovatartozása, ÉRZÜLET szerint – a kérdésre választ adók arányában
[Feltett kérdőív kérdés: Mely vallási közösséghez, felekezethez tartozónak érzi magát? (Népszámlálás 2011) / Melyik egyházhoz, felekezethez tartozónak érzi magát? (Századvég)]

Forrás: Népszámlálás (KSH), Századvég-adatbázisok. Saját számítás.

Ha pedig a vallásos érzületet vesszük alapul, mint a 2011-es census tette, kutatásaink alapján látható, hogy azóta még tovább is csökkent a magát érzületileg konkrét egyházhoz, felekezethez kötő népesség aránya.⁹ De ennek mértéke közel sem olyan drasztikus, mint ahogyan a 40,1 százalékosnyi – identitásbeli, kritikai, ideológiai vagy bármilyen más okból – nem válaszolót egy az egyben „nem vallásosként” beállító cikkek, kommentá-

⁸ A korcsoporti kiválasztás okát ld. 6. lábjegyzet

⁹ Ld. 3. ábra.

rok teszik. Sőt, a 2011-es népszámláláshoz képest 2023. novemberi adatfelvételünk¹⁰ alapján úgy tűnik, a magukat sehova sem sorolók arányának stagnálása mellett még viszonylag feljebb is tornázta magát a református, illetve a kisebb egyházakhoz tartozók hányada is, ugyanakkor a magukat katolikusnak érzők hányada bő 4 százalékpontot csökkent.

Vallási identitásban való bizonytalanság

A népszámlálás arra az egyszerűnek hangzó kérdésre keresi a választ, hogy a válaszadó mely egyháznak, felekezetnek a tagja, illetve 2011-ben arra, hogy mely egyház, felekezet tagjának érzi magát. A határozott vallási öntudattal bírók¹¹ számára ez egy viszonylag gyorsan megválaszolható kérdés, hiszen esetükben egy nem vitatható családi, közösségi, kulturális örökségről van szó, amely nem választható vagy változtatható, hanem adott. Saját kvalitatív és mások egyéb kutatási tapasztalatai azonban felszínre hozzák, hogy vannak, akiknek a válasz kevésbé ilyen egyszerűen eldönthető.¹² Jó példa erre 2017-ben folytatott nagymintás valláskutatásunk,¹³ amely többek közt kimutatta, hogy a magyar felnőtt társadalom 13,9 százaléka több vallás, egyház tanaival is azonosul,¹⁴ sőt, ezen vallások tanításai olykor még igazán átfedésben sincsenek egymással.¹⁵ 2019-es értékrendvizsgálatunkkal¹⁶ pedig rámutattunk, hogy a felnőtt lakosság 27,9 százaléka egyszerre hisz keresztény hitelemeket is,¹⁷ de egyben kvázi ezoterikus hittételeket is.¹⁸ Ismét 2017-ben pedig klasztervizsgálatunk rámutatott, hogy a vallásukat intézményesen gyakorlók hányada megközelítőleg a felnőtt társadalom hatodát teszi ki, ugyanakkor a vallásoságot minden vizsgált szempontból elutasítók tábora sem nagyobb 20

10 Módszertan: CATI-adatfelvétel a 18 év feletti, Magyarországon élő lakosság körében, nem, kor, iskolai végzettség és településtípus szerint kvótázva a kiválasztást ($N_{2023}=1000$ – kérdőívtematika: vegyestematikájú omnibuszkutatás).

11 Vélhetően a társadalom ~59,9 százaléka, akik válaszoltak a 2022-es kérdésre.

12 Vö. Hackett 2014.

13 Módszertan lásd: 4. lábjegyzet.

14 Feltett kérdés: „Van-e olyan vallás, amelynek a tanításaival azonosulni tud?"; Ha igennel válaszolt: „Melyik ez a vallás? (Több válasz lehetséges)”

15 Például egyaránt elfogadja a kereszténység és a buddhizmus – általa ismerni vélt – tanait is.

16 Módszertan lást: 4. lábjegyzet.

17 Isten, Szentháromság, feltámadás.

18 Mágia, jóslás, horoszkóp.

százaléknál, tehát a felnőtt lakosság tetemes hányada kvázi „képlékeny vallásosságot” mutat, a valláshoz, egyházakhoz kötődés legkülönbélebb permutációival.¹⁹

Ugyanígy egyes gyülekezetek (Magyarországon többnyire Krisztus-hívő, Krisztus-követő, de egyházi intézményhez, valláshoz tudatosan nem kötődő közösségek) szintén nehezen találnak opciót maguknak a felmerülő válaszlehetőségekben, még akkor is, ha egyébként identitásuk szerves része a kereszténység vagy az adott irányzat.²⁰ Ráadásul esetükben a vallási identitás erősen gyülekezeti jellege azt jelenti, hogy gyakran inkább konkrét gyülekezetekhez, semmint szélesebb felekezeti kategóriákhoz igazítják lojalitásukat, ami potenciális mérési hibákhoz vezethet.²¹

Azoknak tehát, akiknek dilemmát okoz a kérdés megválaszolása, vagy épp valamilyen oknál fogva több vallással is azonosulni tudnak, esetleg egyikhez sem tartozónak érzik magukat, de amúgy valamiben hívőként tekintenek magukra, nem tudtak mást jelölni, mint hogy nem válaszolnak a feltett kérdésre.

Vallási képlékenység

Nem mehetünk el amellett a gondolat kísérlet mellett sem, hogy a nemválaszolók aránya erősen megközelíti azok arányát, akik különböző felmérésekben önmagukat „maguk módján vallásosként”, vagy saját 7-fokú skálánk alkalmazásakor rendre valahol a *vallástalan* (1) és *vallásos* (7) végpontok között helyezik el magukat. Ők az a – társadalom többségét jelentő – „vallási szempontból képlékeny”,²² köztes állásponton lévő réteg, amely bár nem mondja magát egészen vallástalannak sem, de egy jelentős hányaduk számára az egyházas, intézményi vallásosság megjelenése sem jelentene igaz és komfortos választ. Természetesen nem állítjuk,

19 2017-es felvételünkben mindössze 8 darab vallásossági aspektust vizsgálva 3080-féle vallásosságstruktúra bontakozik ki a magyar felnőtt társadalomban, ami rámutat arra, hogy a valláshoz, egyházhoz való kötődés, a transzcendenshez való viszonyulás rendkívül sokrétűen narrálható jelenség. (Vö. Gyorgyovich–Kollár 2020).

20 Vö. Dougherty et al. 2007; Továbbá a 2021-es kutatásban feltett, vallási érzületre vonatkozó kérdésünkre a megkérdezettek 1%-a választotta a „Felekezethez nem tartozó keresztény (szabad keresztény)” válaszopciót, amely igen alacsony aránynak hat, ám létszámuk így is több tízezer fő a magyar társadalomban.

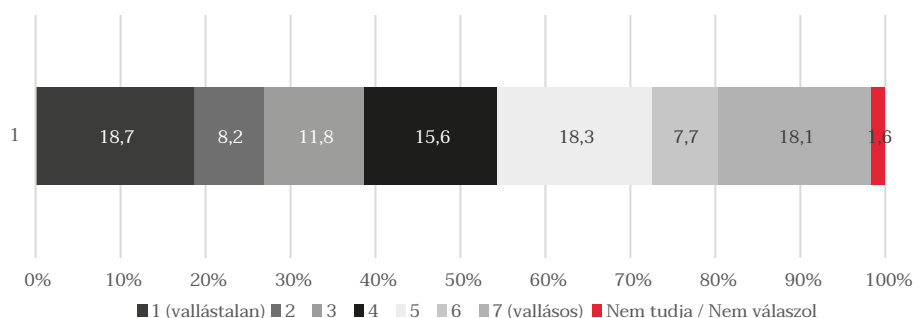
21 Vö. Hayward–Krause 2014.

22 László 2022.

hogy ez jelen népszámlálás esetén minden nemválaszolóra igaz volna, de vélelmezhető, hogy valamekkora részük emiatt sem tudott vagy akart válaszolni a felmerülő kérdésre.

4. ábra. Mennyire tartja magát vallásosnak egy hétfokú skálán, amelyen az 1-es jelentése, hogy vallástalan, a 7-es jelentése pedig, hogy vallásos? (n=60.015)

Forrás: Századvég felmérés, 2021.

Az egyházas, intézményi vallásosság és a személyes spiritualitás közötti különbség tehát szintén fontos tényező. Egyesek számára a vallásosság nem kötődik szorosan egyházi intézményekhez vagy hagyományos vallási gyakorlatokhoz, hanem inkább egy személyes, spirituális útkeresést jelent. Ez a megközelítés nehezen illeszthető be a hagyományos vallási kategóriákba, ami szintén magyarázhatja, hogy miért választották sokan a válaszadás elutasítását. A vallási identitás ilyenét képlékenysége azt sugallja, hogy idő és a körülmények függvényében az emberek jelentős hányadának változhat a vallási hovatartozása. Ez a folyamatos változás szükségyszerűen kihívást jelent a – lehetőleg minél inkább „kemény kérdésekkel” operáló – népszámlálások számára, mivel a vallási hovatartozás egy adott időpontban rögzített állapotot tükröz, ami nem feltétlenül fejezi ki az egyén vallási identitásának teljes spektrumát. Összességében a magyarországi népszámlálási adatok elemzésekor fontos figyelembe venni a vallási identitás sokszínűségét és változékonyságát, valamint azt, hogy a hagyományos vallási kategóriák nem mindig képesek teljes mértékben lefedni az emberek vallási hovatartozásának valódi spektrumát.

Többféle módszertannal felvett kérdések

Fontos látnunk azt is, hogy a népszámlálás fakultatívan megválaszolható kérdéseit is rendre nagyobb arányban tagadják meg a válaszadók, mint a korábbi censzusok esetén,²³ aminek számos további oka lehet. Mindehhez azonban érdemes figyelembe venni, hogy az elmúlt két évtized három népszámlálásán jelentősen eltértek egymástól az adatfelvételi módszertanok is, nem csak a feltett kérdések. 2001-ben még mindenki kérdezőbiztosoknak válaszolt, 2011-ben már online önkitöltésre is volt lehetőség, 2022-ben pedig eleve az online önkitöltés volt a leginkább támogatott válaszadási mód, amely módszertan eleve nagyobb nemválaszolási arányt generál.²⁴ Felmerül tehát az ún. *módhatás* problematikája, és a módszertani kérdés: vajon azok, akik online egyszerűen megtagadták a választást, ugyanígy tettek volna-e, ha egy kérdezőbiztos személyes megjelenéssel kérdezte volna le a kérdőívet. Sokan vélhetik úgy, hogy igen, ám a kutatómódszertan nem véletlenül foglalkozik behatóan a jelenséggel évtizedek óta.²⁵ Az online önkitöltés anonimitása és kényelme ugyan bizonyos esetekben növelheti a válaszadási hajlandóságot, de növelheti a nemválaszolási arányt is, különösen, ha a kérdések érzékeny témákat érintenek. A 2001-es, 2011-es és 2022-es népszámlálások módszertanainak eltérései miatt tehát az adatok közvetlen összehasonlítása óvatosságot igényel, mivel a módszertani változások befolyásolhatják az adatok megbízhatóságát és értelmezhetőségét. Nem hagyható tehát figyelmen kívül, hogy a több csatornán beérkező válaszok különbségeinek egy része abból adódik, hogy az egyes megkérdezettek más-más szituációban válaszoltak ugyanazokra a kérdésekre (az egyikük egyedül otthon, a másik az összeírónak személyesen, ismét mások pedig valakin keresztül online), ami befolyásolhatja hozzáállásukat, végül válaszaikat is.

23 A vallás mellett, ha nem is ilyen arányban, de az egészségügyi és nemzetiségi kérdések körében is jelentős válaszmegtagadást észlelhettünk.

24 Vö. Christensen et al. 2013.

25 Vö. Rockwood et al 1997; Bowling 2005; Stefkovics 2021.

Kritikai attitűd

Természetesen a közel 4 millió nemválaszolás mögött nem kizárólag válaszság-mérési anomáliák húzódnak. A módszertan és az eredmények felhasználhatósága szempontjából rendkívül sajnálatosan a hazai, de más országok népszámlálásait szintúgy rendre átítatja a mindenkor regnáló kormányokkal szembeni protest válaszadói magatartás,²⁶ amely (ahol lehetséges) akár a válaszadás megtagadásában, vagy akár fals válaszadásban is megnyilvánulhat. Ha a lakosság egy része tehát a kormánnyal szembeni elégedetlenségüket kívánja kifejezni, az megnyilvánulhat a válaszadás megtagadásában, vagy akár a hamis válaszok adásában. Ez különösen akkor fordulhat elő, ha a népszámlálást politikailag befolyásoltnak érzékelik. Jelen kérdés esetében is fontos és elgondolkodtató, hogy a népszámlálást körbelengő pártpolitikai és egyházi vagy épp egyházellenes megnyilvánulások mennyire befolyásolták az embereket válaszadói döntésükben. Emögött értelemszerűen előfordulhat a népszámlálásokkal és felmérésekkel szembeni egyfajta bizalomhiány,²⁷ kezdve az adatkezelési aggályoktól, a kormányzati intézkedésekkel szembeni általános bizalmatlanságon át a felmérésekkel szembeni szkepticizmusig, ugyanakkor lehet kormány- és/vagy egyházellenes kritikai megnyilvánulás is. Azaz, ha az emberek úgy érzik, a népszámlálás eredményeit valamilyen egyházi vagy politikai érdek mentén használhatják fel, ösztönözheti őket a válaszadás elutasítására vagy a válaszok torzítására.

Egy omnibusz vizsgálat tanulságai

A Századvég Alapítványnál is felmerültek a válaszmegtagadásra vonatkozó különböző észrevételek és kérdések, ezért egy 2023 novemberében induló kutatás²⁸ keretében két omnibuszkérdést tettünk fel a válaszadónak: Ő vagy a nevében választ adó kitöltő válaszolt-e vallási hovatartozásáról?

26 Vö. Weakliem–Villemez 2004; Kollár–Pillók 2021.

27 Vö. Swanson–Walashek 2005.

28 A kutatás 2023. november 20–23-a között készült CATI-módszerrel, a magyar felnőtt lakosság körében 1000 fő megkérdezésével, nem, korcsoport, iskolai végzettség és településtípus mentén kvótázva a kiválasztást.

zásra vonatkozó kérdésre.²⁹ Amennyiben nem, ennek mi volt az oka.³⁰ A válaszadók éppen 60 százaléka úgy reagált, hogy válaszolt a vallási hovatartozásra vonatkozó kérdésre (megadva vallási hovatartozását), további 18,5 százalék pedig bejelölte a népszámlálásban, hogy nem vallásos. Tehát gyorskutatásunkban jóval nagyobb azok aránya, akik értelmezhető választ adtak a népszámlálás során. A census arányait tekintve,³¹ ~400 fő esetében várhattuk volna a nemleges választ, ehelyett végül összesen éppen 100 fő, tehát a válaszadók 10 százaléka válaszolt úgy, hogy bár reagált a népszámlálásra, a vallásra vonatkozó kérdésre nem adott választ. (További 3,9 százalék bevallotta, hogy egyáltalán nem is reagált a népszámlálásra, 7,1 százalék pedig már nem emlékszik rá, miképp reagált erre a kérdésre.)

Természetesen módszertani hibára is gyanakodhatnánk, ugyanakkor önmagában már ez az eredmény is jól magyarázza, amit a népszámlálás esetében megfigyelhettünk. Egyfelől, aki nem válaszolt a népszámlálás kihagyható kérdésére, azok egy hányada vélhetően most is megtagadta a teljes részvételt a kutatásban, tehát nem látjuk őket megjelenni kérdőívés kutatásunkban,³² hiszen ahhoz, hogy 1000 fő kerüljön az adatbázisba, mi is csak azokból verbuválhatunk, akik hajlandók válaszolni egy kérdőívre, egyben szintén ők azok, akik jó eséllyel a népszámlálásban is szívesebben válaszoltak az olyan „kihagyható” kérdésekre, mint a vallás.

Második, nyílt válaszos kérdésünket tehát mindössze annak a száz főnek tehetjük fel, akik bevallották, hogy nem válaszoltak a vallást firtató

29 „2022-ben népszámlálást tartottak Magyarországon. A vallási hovatartozásra vonatkozó kérdésre sokan nem válaszoltak. A következő lehetőségek közül melyik igaz Önre? Ön vagy az Ön nevében válaszoló...” Válaszopciók: „1. Bejelölte konkrét vallási hovatartozását, 2. Bejelölte, hogy nem vallásos, 3. Nem válaszolt erre a kérdésre, 4. Egyáltalán nem válaszolt a népszámlálásra. (+ Nem tudja/nem válaszol).”

30 Amennyiben nem válaszolt a vallási kérdésre: „Kérem, mondja el pár szóban, miért döntött úgy, hogy nem válaszolt a vallási kérdésre!” (Nyílt kérdés, utólag kódolva).

31 A 20 évnél idősebbek körében 39,7 százalék nem reagált a népszámlálás vallási kérdésblokkjára.

32 A telefonos felmérések átlagos visszautasítási aránya jelentősen csökkenő tendenciát mutat. A PEW Research Center saját telefonos felméréseinek jellemző válaszadási aránya 2017-ben 7%-ra, 2018-ban pedig 6%-ra csökkent. Ezek az arányok korábban több éven keresztül stabilan 9% körül mozogtak. (PEW 2019) Hazai és európai viszonylatban a Századvég Európa Projekt nevű kutatássorozata nyújt a témába némi betekintést, ami alapján elmondható, hogy 30 országból 6 ország kivételével mindenhol 50% felett azonosítottuk a mobiltelefonos megkeresés válassz megtagadási arányát 15 perces kérdőívünkre (42 és 84% között összesen), amely arány a vezető hívatások esetén még drámaibb, az összes résztvevő európai ország esetében 42–89%-os válassz megtagadást tapasztaltunk (Vö. Pillók 2023).

kérdésre. A válaszokat utólag három kutató közösen kódolta, amelynek eredményeit az alábbi táblázat összegzi.

1. táblázat: Kérem, mondja el pár szóban, miért döntött úgy, hogy nem válaszolt erre a kérdésre! [Nyílt kérdés, utólag kódolt válaszkategóriák] (n=100)³³

	<i>Gyakoriság (fő)</i>
Mert ez magánügy.	38
Nem gyakorolja vallását.	17
Nem értette a kérdést, nem tudta megmondani.	11
Politikai kritikát fogalmaz meg.	10
Egyházkritikát fogalmaz meg.	8
Nem volt fontos számára a válaszadás.	8
Nem akart válaszolni erre a kérdésre.	3
Egyéb okok miatt.	5

Forrás: Századvég, 2023.

A válaszadók relatív többsége – köztük sokan szó szerint – úgy reagáltak, hogy a téma az ő személyes „magánügyük”, amelyről nem kívánnak kifelé nyilatkozni. A vallási hovatartozás tehát olybá tűnik, egyre inkább egy intim, privát jellegű téma. 17-en arra utaltak, hogy mivel egyébként nem gyakorolják azt a vallást, amelyben megkeresztelték vagy beavatták őket, nem szeretnék válaszolni erre a kérdésre. 11 százalékuk nem értette pontosan a kérdést, nem volt képes választani a felsorolt lehetőségek közül, amelyek részben oka lehet a fentiekben is jelzett indentifikációs bizonytalanság, azaz a kérdés megfogalmazása vagy a válaszlehetőségek nem voltak elegendően világosak számukra, és nem tükrözték megfelelően a válaszadók vallási identitását. Mindössze 10, illetve 8 fő fogalmazott meg egy az egyben valamilyen jellegű kritikát a későbbi felhasználásra vonatkozóan, előbbiek a politikai kurzussal, utóbbiak az „egyház”, „egyházak” vezetésével kapcsolatban jelezték fenntartásaikat. Végül 8 fő nem tulajdonított kellő fontosságot ennek a kérdésnek, 3 fő egész egyszerűen nem akart rá reagálni, 5 fő pedig valamilyen egyedi választ artikulált, amelyek közül kettő érdekes módon arra utalt, hogy keresztényként nem

³³ A válaszadók mindegyike valóban röviden reagált, véleményvonulataik egyetlen kategóriába is besorolhatók voltak, a 100 fő köréből egyik esetben sem merült fel több ok az általuk megjelölnél.

kívánnak később vallásosságukból fakadó hátrányt („diszkriminációt”, illetve „üldözést”) szenvedni.

A vallási hovatartozásra vonatkozó kérdések meg nem válaszolásánál tehát számos tényező szerepet játszhat, amelyek szorosan összefüggnek a társadalmi, kulturális és politikai tényezőkkel, ám felesleges, és mint látjuk, nem is lehetséges egyetlen (többek közt kizárólag egyházkritikai vagy párpolitikai) okra visszavezetni többmillió ember döntését.

Irodalom

- Bowling, Ann 2005: Mode of questionnaire administration can have serious effects on data quality, *Journal of Public Health*, 27(3), 281–291, <https://doi.org/10.1093/pubmed/fdi031>
- Christensen, Anne Illemann – Ekholm, Ola – Glümer, Charlotte – Juel, Knud 2014: Effect of survey mode on response patterns: comparison of face-to-face and self-administered modes in health surveys. *European Journal of Public Health*, 24(2), 327–332. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckt067>
- Dougherty, Kevin D. – Johnson, Byron R. – Polson, Edward C. 2007: Recovering the lost: re-measuring u.s. religious affiliation. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 46(4), 483–499. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2007.00373.x>
- Gyorgyovich, Miklós – Hannos, Gábor 2021: A népszámlálások felekezeti hovatartozás-indikátorainak margójára. *Századvég*, 3. évfolyam, 3, 47–59.
- Gyorgyovich, Miklós – Kollár, Dávid 2020: A vallásosság komplexitása. In Gyorgyovich Miklós (szerk.) *Vallásosság Magyarországon: Társadalomtudományi tanulmányok*, Budapest, Századvég Kiadó, 45–74.
- Hackett, Conrad 2014: Seven things to consider when measuring religious identity. *Religion*, 44(3), 396–413.
- Hayward, R. David – Krause, Neal 2014: Changes in religious group affiliation during older adulthood: evidence from an 11-year longitudinal study. *Review of Religious Research*, 56(4), 539–554. <https://doi.org/10.1007/s13644-014-0151-8>
- Kollár, Dávid – Pillók, Péter 2021: Intézményi bizalom és a népszámlálás megítélése. *Századvég*, 30. évfolyam, 3, 9–28. https://szadvegkiado.hu/custom/szadvegkiado/image/data/srattatched/d05b1da66382ec70049d7876b24716b7_szadveg_21.3_web.pdf (letöltés dátuma: 2023.09.27.).
- KSH 2013: *2011. évi népszámlálás*. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_14_2011.pdf (letöltés dátuma: 2023.09.27.).
- László, Tamás 2022: Vallási képlékenység a magyar társadalomban. *Erdélyi Társadalom*. 20. évfolyam, 1, 2022. doi: 10.17177/77171.269
- Népszámlálás 2022: <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/> (letöltés dátuma: 2023.09.27.).
- Pillók, Péter 2023: *A nem válaszolás jelensége a Századvég EU-kutatásának adatai alapján*. Kézirat.
- Rockwood, Todd H. – Sangster, Roberta L., – Dillman, Don A. 1997: The Effect of Response Categories on Questionnaire Answers: Context and Mode Effects. *Sociological Methods & Research*, 26(1), 118–140. <https://doi.org/10.1177/0049124197026001004>

- Rosta, Gergely 2011: Vallásosság a mai Magyarországon. *Vigília*, 76. évfolyam, 10, 741–750.
- Stefkovics, Ádám 2021: *A hibrid adatfelvételek lehetséges szerepe a magyarországi választás-kutatásokban*. Kézirat. (Készült a Batthyány Lajos Alapítvány Doktori Ösztöndíjprogram 2020/2021 keretében) https://bla.hu/wp-content/uploads/2021/06/Stefkovics-Adam_A-hibrid-adatfelvetelek-szerepe.pdf (letöltés dátuma: 2023.10.28.).
- Swanson, David A. – Walashek, Paula 2005: The roots of conflict over U.S. census counts in the late 20th century and prospects for the 21st century. *Paper presented at the annual meeting of the Mississippi Academy of Sciences*. Oxford, MS, February 18th.
- Weakliem, David L. – Villemez, Wayne J. 2004: Public attitudes toward the census: influences and trends. *Social Science Quarterly*, 85(4), 857–871. <https://doi.org/10.1111/j.0038-4941.2004.00248.x>